

Michael Stewart

A magyarországi cigányok halotti szokásai

Michael Stewart tanulmánya eredetileg a „Terrain” című francia antropológiai folyóirat 20. számában (1993/március) jelent meg. Innen a magyar olvasó számára túl iskolásnak tűnő magyarázatok. Megtévészto lehet a cím is. A tanulmány egyetlen magyarországi oláh cigány közösségben szerzett tapasztalatok alapján készült.

– első rész –

Gyakran kérdeznak a cigányok vallásos hitéről. Keresztények-e? Hisznek-e a halál utáni életben? Tulajdonítanak-e nekik a környezetükben élő nem-cigányok az egzotikus eredetű kapcsolódó különleges, természetfölötti hatalmat? Naiv beszélgetőpartnereim ilyenkor ugyanabba a csapdába esnek, mint a cigányokat mint idegen elemeket „asszimilálni” óhajtó szociális intézmények. Mindannyian azt képzelik, hogy ami a cigányoknál másképpen van, az – feltételezett különleges hatalmukkal együtt – az integráció hiányából fakad, vagyis abból, hogy nem integrálódtak a mi „modern” és „racionális” társadalmunkba. Holott éppen az integrációjuk, pontosabban annak speciális módja teszi nyilvánvalóvá a különbségeket. Ezért nem sokat érthetünk a cigányok vallásából, ha nem a befogadó társadalomban elfoglalt helyükből indulunk ki.

Egy marginális helyzetű nép identitása

Bár a cigányok távolságot tartanak, mégis az őket körülvevő, velük szemben fölényhelyzetben lévő népességtől függenek. Mivel nincsenek jelentős termelőeszközeik, teljes mértékig ki vannak szolgáltatva az őket körülvevő világnak. „Objektív” megfogalmazással: a magyarországi cigányok proletárok, akik csak a munkaerejüket tudják áruba bocsájtani. A gyárban keresett pénzből tartják el a saját tulajdonú házban lakó családjukat.

Am ha szubjektíven közelítjük meg a kérdést, akkor a fenti megfogalmazás nagyon távol esik a cigányok által megélt szabadságélménytől. Szerintük a lóvásárok, a családi ünnepek és a nagyon intenzív közösségi élet teszi őket cigányokká. Szemben a paraszttal, akik földjük megmunkálásával tartják el elkülönült és patriarchális alapon szerveződő családjukat, a cigányok a mások által felnevelt lovak eladásából csinálnak pénzt, és ez biztosítja számukra az egyenrangú, egymástól nem különböző „testvérek” közösségének autonómiáját. Az a jó cigány, aki a „testvéreinek” él, együtt ünnepel, énekel és iszik velük. A társadalmi életnek ez a reprezentációja a lehető legnagyobb távolságban van az előrelátó és takarékos paraszti moráltól.

Amikor a cigány férfiak magukban vannak otthon, és ez a gyakoribb eset, szüntelenül arról ábrándoznak, hogy ismét együtt lehessenek a „testvérekkel”. Azért hangsúlyozom ennyire a cigány férfiak közötti szolidaritást, mert ők maguk is ezt teszik, hiszen a cigány lét egyik meghatározó eleméről van szó.

Ugyanakkor a (fentebb említett) függőségi helyzet is jelentősen befolyásolja a cigányok társadalmi viszonyait. A cigányok azt állítják, hogy képesek a társadalmi és egyéni létet két elkülönült részre osztani: az egyik a tiszta cigány élet, a másik a parasztkéhoz közel álló gádzsó (nem cigány) lét. Ez

a kettéválasztás kézfogható formát ölt a cigány test kettéosztásában egy felső és egy alsó részre (a határvonal derékmagasságban húzódik), illetve abban, hogy különböző aktusokat és tárgyakat hoznak kapcsolatba az egyik és másik résszel (Sutherland 1975). Valójában ez a manicheus világkép biztosítja közösségük fennmaradását, mert lehetővé teszi, hogy megőrizték a maguk elkülönült világát és ne vegyenek tudomást arról az alávetettségről, amely a körülöttük élő, hozzájuk képest hatalmi pozícióban lévő népekhez fűzi őket.

Mégis vannak olyan alkalmak, amikor az ebből a kettősségből fakadó belső ellentmondások manifesztálódnak: például amikor a cigány asszonyok a terhesség miatt az öltözködésükben nem tudják érvényesíteni a két testrészt elválasztásának szigorú parancsát, vagy amikor a gyárban megkeresett pénzt aszerint tekintik inkább vagy kevésbé *gádzsónak*, hogy éppen mire használják fel. Tulajdonképpen férfiak és nők egyaránt arra kényszerülnek, hogy relativizálják a cigány magatartási szabályok érvényességét. Egész társadalmi életük ezek köré az ellentmondásos kiegészítések köré szerveződik: egyik oldalán a közösségben feloldódó, szolidáris testvériség (amelyet többek között a közös italozások alkalmával a többiekkel testvériesen megosztott pénz jelképez), a másikon az egyén és a család iránti elkötelezettség (amely például az otthon komfortosítására fordított pénzben ölt testet). Mindez óhatatlanul viszályokhoz vezet. Ez a kettősség a halál kapcsán is felszínre kerül. A cigányok a cigány és a *gádzsó* erkölcs antagonistikus ellentmondásaként élik meg az időhöz fűződő eltérő viszonyt.

A társadalmi szférát jelölő metaforikus „törzsiség” fogalom olyan életszemléletet implikál, amely csekély jelentőséget tulajdonít az életkor, a nemzedék, a szülő-gyerek kapcsolatok és az egymást követő generációk fogalmának. (1) Ez az életszemlélet szöges ellentétben áll a gádzsók családi életével, amelyet jól elkülönült szakaszok jellemeznek, hiszen a „törzsiség” örök és megváltoztathatatlan.

Amikor egy haláleset kapcsán a családi élet változó és ciklikus jellege durván belegázol a „törzsiség” transzcendens világába, átmenetileg szertefoszlik az az illúzió, hogy lehet cigány „testvéreként” élni az örökkévaló jelenben. A cigány halotti szokások, amelyekről a továbbiakban szó lesz, éppen azokat a feltételeket próbálják visszaállítani, amelyek között újra lehetségesnek tűnik cigány módon élni, s ennek szerves része a gádzsokétól eltérő időszemlélet. (2).

Nincs jó halál

A kelet-európai paraszti kultúrában jó halálról beszélnek, amikor valaki idős korban tavozik az élők sorából, és körülveszik mindazok, akik az ő egész életet át tartó fáradtságos munkájának köszönhetően biztonságos jövő elé néznek (3). Ebből a nézőpontból a halál nem a vég. A cigányoknál is előfordul, hogy valakiről azt mondják: tartalmas életet élt. De ilyenkor egy élő személyt képzelnek el unokáitól és ükunokáitól körülveve. És hiába vesznek részt ezek az unokák a gyászmenetben, a cigányok szemében nincs jó halál. A cigányok szemléletéből hiányzik az életnek mint a halál felé tartó kéréllhetetlen menetelésnek a képzete.

A halált akkor is brutális és váratlan eseményként élik meg, ha súlyos betegség vagy kórházi tartózkodás előzte meg (4). Az általam ismert cigányok értetlenkedve beszélnek azokról a gádzsokról, akik előre biztosítják a sírhelyet a túlélő házastárs számára is, de azokról a gádzs cigányokról is, akik nem tudnak ellenállni a családi kripták divatjának. Örültség megkísérteni a halált azzal, hogy felkészülünk rá.

A cigányok számára a halál olyan esemény, amely kívülről sújt le, minden előzmény nélkül; olyan erő, amely minden pillanatban azzal fenyeget, hogy berobban az életükbe és kiragadja szeretteiket az ölelésükből (5). Egy ilyen hatalmas

Schnell-portrét és tájképfestést vállalok

erővel, mint a halál, nem szabad játszani. Magyarországon többször hallottam annak a fiatal cigány férfinak a történetét, aki egy cigány temetési szertartásokról szóló néprajzi filmben eljátszotta a halál szerepét. Néhány hónappal később meghalt, „pedig nem volt semmiféle betegségre utaló tünete.” Vagy senki sem akar olyan lakásba költözni, amely az előző lakó halála miatt ürült meg(6). A szobákat sem szabad fehérre festeni, ha nem akarjuk odavonzani a betegséget vagy a halált. A gyereket sem szabad tükör elé állítani, mert ha megpillantja a tükörképét, könnyen elvesztheti a lelkét (lindra), és meghalhat. A cigányok nem szívesen öltöznek feketebe és nagyon félnek a szellemekkel való találkozástól, amelyek csontváz alakban kóborolnak mindenfelé az éjszakában.

De éppen azért, mert a halál veszedelmes terep, a cigányok, mintha tűzzel játszanának, rituális beszédfordulataikban gyakran idézik fel a halál fenyegetését. Szenvedélyes esküikben – olyan állandósult szókapcsolatokról van szó, amelyekkel arról próbálják meggyőzni a hallgatóságot, hogy igazat mondanak –, leggyakrabban a halál fenyegetését idézik fel. A „Haljak meg!”-től (te merav) kezdve, amihez hozzáértendő, hogy „ha hazudok”, s ami szinte minden olyan esetben elhangzik, amikor vita merül fel, a kidolgozottabb „A fekete gyász egye meg az anyámat”-on át egészen a „Még ma haljon meg a gyerekem”-ig és a szörnyűséges „A rák egye le a húsmat”-ig. Noha ezek a kifejezések a kellő pillanatban önkéntelenül buknak elő, mégis állandó aggodalomról és a haláltól való félelemtől tanúskodnak(7).

Transzcendencia, halandóság és társadalmi rend

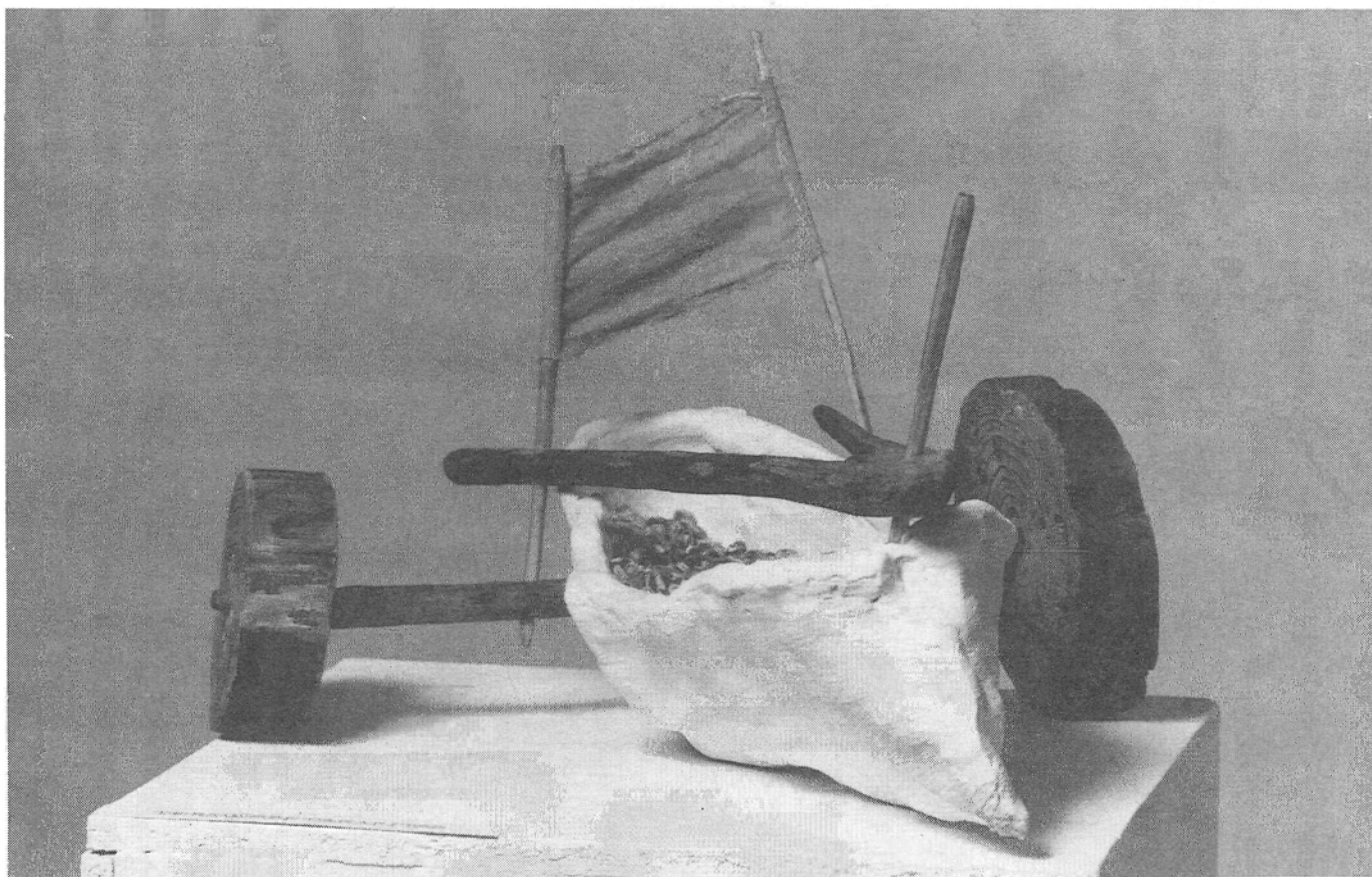
Maurice Bloch és *Jonathan Parry* egy tíz évvel ezelőtt megjelent munkájukban elméleti modellt javasoltak a halotti

szokások kultúrák közötti módosulásának a leírására. Hipotézisük szerint, amit a következőkben egy kicsit leegyszerűsítünk, számos társadalom társítja a halálhoz „a termékenység megújulását... annak a tápláló forrásnak (a megújulását), amelyet kulturális értelemben alapvetőnek tekintenek a társadalmi rend újratermeléses szempontjából”. (1982:7) A biológiai termékenység világát a rítusokban többnyire nők testesítik meg és maga a képzet is a női nemhez társul. A halotti szokások a biológiai termékenység fölé emelkedő rendet hoznak létre. Az ilyen típusú rendszerek nagy gondot fordítanak arra, hogy a biológiai valóságot úgy ábrázolják „mint valamit, amittől meg kell szabadulni ahhoz, hogy az eszményi rend helyreálljon” (i.m.:27). Ezek a kidolgozott szimbolikus rítusok a társadalmi rend, a hatalmi struktúra legitimálását célozzák, illetve azt, hogy a fennálló struktúra a rítus erejétől újjá-szülessen.

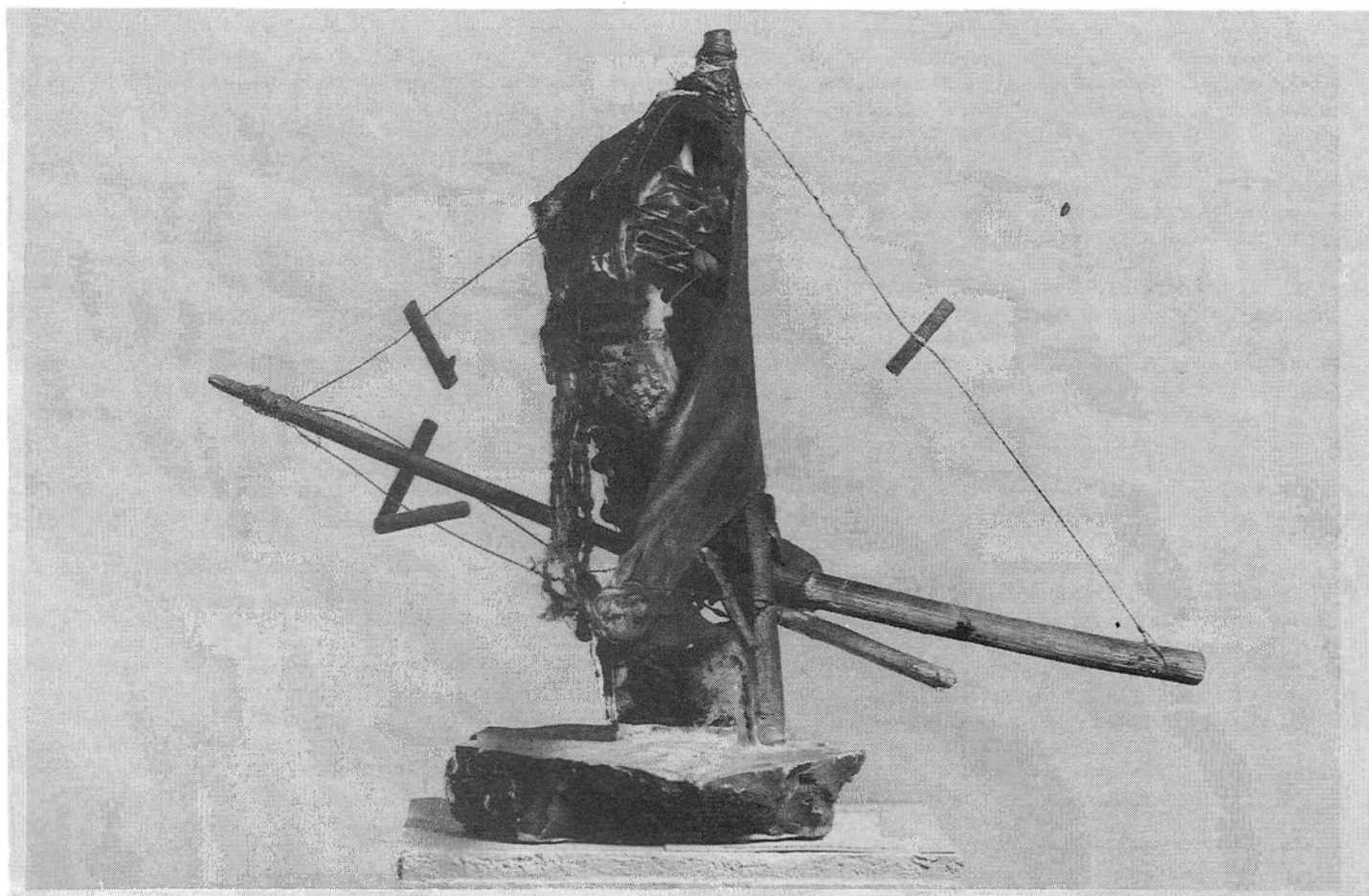
A modell szemszögéből a cigányok különleges esetet képviselnek. A társadalmi rend a „törzsiség” homályos és körvonalazatlan fogalma köré szerveződik. Ráadásul a cigány családok túlnyomó többsége szegény volt, így örökösödési problémák sem merülhettek fel. Ezért a cigányoknak sem tárgyakkal megtestesülő lehetőségük, sem indokuk nem volt arra, hogy a múltat a jelen részévé tegyék. Amikor egy gazdag cigány meghal, magától értődik, hogy a megmaradt pénzt sírhely csináltatásra kell fordítani. Az egyén által felhalmozott javak tehát nem eredményeznek sem anyagi jólétet, sem kapcsolódási pontot a társadalmi folytonosság számára, csupán az elhunyt testének biztosítanak örökös nyugvóhelyet(8).

Haláleset a családban

„Gabi meghalt, gyertek haza!” Egy vasárnap este ezt, az

Terménybetakarítás

Maradok tisztelettel

egyik családtag haláláról tudósító rövid táviratot kézbesítettek több családhoz a telepen, ahol akkor a családommal laktam. Több cigányt bosszantott a távirat elbizakodott hangja (Gabi házát nem tekintették a magukénak), és hogy hiányoztak belőle a temetéssel kapcsolatos információk. Mások, akiknek rendszeresebb kapcsolatuk volt az elhunyttal, mindezt nem vették annyira zokon, és néhány perccel a hír érkezése után egy csapat ünnepi ruhába öltözött férfi jelent meg a lakásomon. Mivel gyakran tettem nekik sofőri szolgáltatásokat, kértek, hogy vigyem el őket a virrasztásra, ahol a családjukat „segítik” majd. Amíg nálam voltak, mindvégig mérhetetlen aggodalom áradt belőlük szegény elárvult (corro) „testvéreik” iránt. Személyesen nem ismertem Gabit, noha az úton elmagyarázták nekem, hogy többször kellett találkoznom vele, mert ott volt „mindenütt, minden keresztelőn, minden lakodalomban, minden ünnepen”. „Finom és jó” (laso) ember volt. Nem „nagyképűsködött”, de volt tekintélye, és főként „mindig tréfálkozott” (sa kerdas pheras) – tréfás ember volt. Nagyon gazdag is volt – „életében egyetlen napot sem dolgozott (butji kerel)”, vagyis sosem dolgozott gyárban szocialista bér munkásként. A temetése jelentős társadalmi esemény lesz.

Amikor megérkeztünk a siratásra, mintegy negyven férfit találtunk ott. Általában, ha a cigányok összegyűlnek, a férfiak mind együtt ülnek, tekintet nélkül az életkori különbségekre. Most azonban az egyes korcsoportok elkülönültek egymástól. Az elhunyt nemzedékéhez tartozó férfiak a fiaikkal a középső szobában foglaltak helyet. A fiatalabb házasságú férfiak az első szobában, közel az ajtóhoz, a kamaszok pedig a legbelső szobában. A siratás túlnyomó részében egyetlen nőt sem lehetett látni, az elhunyt felesége és lányai, csakúgy mint a

többi nő, átmentek a szomszédokhoz.

Magát a házat Gabi halálát követően átrendezték. A szobákat kiürítették – csak a székeket hagyták benn –, a falakat lemosták. A hátsó szobában lévő tükröt fehér lepedővel takarták le, a szőnyegek helyére szalmát terítettek szét. A szoba egyik sarkában, közel az ablakhoz, három gyertya égett. A ház belseje felé fordulva ültünk. Barátaim figyelmeztettek, hogy ne üljek szembe az ajtóval és ne nézzek oda, mert különben betoppanhat a halál. A középső szobában sörösládák voltak egymásra rakva, és minden belépőnek adtak egy üveggel.

Általában, amikor a cigányok összegyűlnek inni, minden korty előtt mondanak egy tósztot. Most szótlannul ittak. Egy kevés sört a padlóra locsoltak, elnézést kértek az elhunyttól, a többit pedig megitták. Ennivaló nem volt. Éjjel felé a hangulat komorabbá vált. Ez az a pillanat, amikor a legnagyobb az esélye, hogy a halott lelke megjelenik az egybegyűltek körében vagy valahol a közelben, és jelenlétét borzongató, hideg fuvallatként élik át. Pálinkásüvegeket nyitottak ki, és kézről-kézre adták. A pálinkáról úgy tartják, hogy nagyon erős ital, felmelegíti a testet és védelmet nyújt a tisztátlanság ellen (9). A pálinkásüvegek egészen hajnalig körbejártak. Akkor tüzet gyújtottak („hogy a halottnak legyen világosság”), majd a társaság fölbomlott, ami lehetővé tette a közeli hozzátartozóknak, hogy néhány órát pihenjenek.

Tiszteletadás az elhunytak

Mivel azért gyűltünk össze, hogy lerójuk tiszteletünket az elhunytak, mindent úgy csináltunk, ahogy ő maga csinálta

volna. Este sört ittunk, neki is öntöttünk. Aztán órákon át vicceket meséltünk, olyanokat, amelyeneket ő mesélt volna. Később egy-két órán át találókérdések voltak terítéken. Egyes kérdésekre megvoltak a kész válaszok, másoknál vita alakult ki a helyes választ illetően. Az a kérdés, hogy „ki cigány?“, hosszú vitát váltott ki. Minden résztvevő hosszasan fejtegette a maga álláspontját, érveit. (Végül a többség a következő válaszban egyezett meg: „Az, aki nem nézi le a cigányt.”) A hangulat, még ha ez egy kicsit erőltetettnek tűnt is, „derűs” maradt egészen addig, amíg az elhunyt bátyjából egyszer csak kitört a zokogás. Arról a szívrohamról kezdett mesélni, ami elvitte az apját. Azt magyarázta, hogy hogyan próbálta megmenteni. A rokonszenyvilvánítás hangjai hallatszottak a szoba különböző pontjairól biztosítva a fiatallembert, hogy „Isten a saját akarata szerint cselekszik”, és hogy semmi sem menthette volna meg az apját(10). Majd a beszélgetés lassacskán különös történetekre és találókérdésekre váltott át.

A cigány „testvérek” összejövetelein a hétköznapi beszéd (duma) mindig átadja helyét az „igaz beszédnek” (caci vorba), vagyis a formalizált beszédnek, a népmeséknek és daloknak, amelyeket meg-megszakítanak a köszöntések és az eskük. Az ilyen összejövetelek alkalmával gondosan kerülnek a vitát – a viszály melegágyát – és minden tisztátlan aktust, hogy fenntarthatóak az ideális rendet. Ezért nem szabad átkozódni vagy bárkit megütni(11), és ha valakinek ki kell mennie elvégezni a dolgát, azt úgy kell tennie, hogy ne derüljön ki, miért hagyta el a szobát, s amikor visszajön, különlegesen cirkalmas köszöntéssel illik csatlakoznia a társasághoz. A virrasztás éjszakáján mindenki csendben ment ki és csendben jött vissza. Amikor az egyik férfi kiment vizelni, azt szótlánul tette és visszajövet sem mondott köszöntést senkinek. Így érzékeltették, hogy most, amikor mindenki részese a halál tisztátlanságának, nem lennének az alkalomhoz illőek a tisztító szándékú gesztusok. De a köszöntések teljes hiányának szinte fiziológiai hatása is volt. Azáltal, hogy a „testvérek” észrevétlenül mentek ki és jöttek be, a jelenlévők nem érzékelték a teret és az idő(12).

Megválás a testtől

Néhány nappal később még nagyobb létszámú cigány csapattal mentem vissza a temetésre. Előre jelezték nekem, hogy nagyon hosszú nap lesz. „Ha nyolcra hirdetik meg a temetést, akkor arra csak délben kerül sor” – mondta nekem egy idős asszony. Ebben a városban a cigányok annyit dalolnak, hogy nem válnak meg csak úgy a testtől.

A délelőtt a templomi misével kezdődött, amelyet a család rendelt meg és fizetett ki. Voltak cigányok, akik ki-bejárkáltak, de a többség kívül maradt és pálinkát (ratija) iszogatótt. Bent a templomban a cigányok közül senki sem kapcsolódott be az éneklésbe, és a szertartás végén nem volt áldozás. A cigányok felfogása szerint a kórust és a papot azért fizetik, hogy tegyék a dolgukat, és nekik csak az a feladatuk, hogy ellenőrizték: minden rendben megy-e.

Magát a temetést koradélutánra tűzték ki, így hat óra maradt arra, hogy mindenki együtt virrasszon a háznál. De sokan nem voltak hajlandók elmenni az elhunyt „tisztátlan” házába. A halott családja viszont azon volt, hogy minél többen „támogassák” őket fájdalmukban. A távolabbi rokonok azon a véleményen voltak, hogy a halottvirrasztás a közeli családtagok feladata. A halott iránti „tiszteletből” eljöttek a temetésre, de nem azért, hogy a családdal együtt résztvegyenek az utolsó virrasztásban.

Végül azért a templomnál összegyűltek mind, elmentek Gabiékhoz, letelepedtek a szobákba, halkán beszélgettek és komótosan iszogattak. Valamikor a délelőtt folyamán kocsnyát és füstölt sonkát hoztak át a szomszéd házból, s a

szoba közepére rakták. Szóltak, hogy menjek és egyek belőle, s egyszer csak nyolcvan férfi között találtam magam, akik mind bátorítónan néztek felém: „Egyél. Egyél!” „Ne szégyeld magad! Edd meg az egészet! Tömd meg a bendődet!” (Na lzes tu! Xa nyugodtan! Caljos tu!) Mondják, hogy amit az „idegen” eszik meg, az a halotté lesz. S valóban, egyetlen cigány sem nyúlt az ételhez.

Dél körül a társaság formátlan menetté állt össze. Amikor az első cigányok odaértek a temetőhöz, az elől haladó családtagokon páni félelem lett úrrá, ami átragadt a mögöttük levőkre is. Az embernek az volt a benyomása, hogy a közeli családtagok nem akarnak belépni a ravatalozóba, amit a cigányok „boncház”-nak neveznek. Az elhunyt felesége és lányai, akik szinte végigzokogták az egész utat, éles kiáltásba kezdtek, és az ajtóhoz ugrottak, amely mögött a nyitott koporsó állt. Ha érzékelné akarjuk, hogy milyen hatást váltott ki a jelenlévők közül ez a kiáltás, magunk elé kell képzelnünk a délelőtt nyugodt, békés, meditatív hangulatát, amelyet még suttogás vagy halk beszéd is alig-alig zavart meg, s amelyet most izzé-porrá zúztak a rettenetes, rémült és rémisztő kiáltások.

Az özvegy egyszer csak lecsendesült. A fogával kinyitott egy üveget, majd egy másikat is, egy kis sört locsolt a koporsóra és az egyik üveget a holttest mellé helyezte. Letépte magáról a fekete kendőt, amelyet addig viselt, láthatóvá téve zilált, fésületlen haját. Aztán a férjéhez fordulva megrendítő hangon előbb kiabálni majd énekelni kezdett: „Miért hagyta el engem? Nem jössz haza velem? Gyere, igyál újra velem!” Könnyek csorogtak végig az arcán. Egy férfi lépett be és cigarettát helyezett a holttest mellé. Egy másik odaszólt neki: „Jól van. Adjál neki cigarettát, hadd vigye magával.” Többen felkiáltottak: „Jaj, Istenem!” (Ahaj Devla!). Valaki pénzdarábokat dobott a koporsóba.

A hosszú búcsú

Az özvegy csaknem egy teljes órán át ott maradt panaszos fájdalommal a férje mellett. A közeli hozzátartozók támogatják. A fájdalom időnként úgy felerősödött benne, hogy sörrel „öntözte” a testet(13). Ez alatt az idő alatt Gabi minden közeli rokona legalább egyszer odament a koporsóhoz. Mondják, minden bensőséges barátnak oda kell mennie, hogy búcsút vegyen tőle, márcsak azért is, hogy a mulonak (a halott szelleme) ne kelljen visszajönnie emiatt. Más cigányok, akik nem álltak ilyen közeli rokonságban Gabival, mérgesen patantak fel, amikor javasoltam nekik, hogy ők is menjenek oda. A sírkőr körül üldögéltek, ittak, és a saját ügyeikről társalogtak.

Azok közül, akik bementek a ravatalozóba, sokan észrevettkék, hogy a testet „rossz irányban”, fejfelé az ajtó felé helyezték el. De senki semmit nem tett annak érdekében, hogy jó irányba fordítsák. Aztán a halott egyik fia egyszer csak kivonszolta az anyját, majd őt muzsikos sorakozott fel a ravatalozó bejáratánál. Megfizették őket, hogy eljőjenek a szomszéd városból. Romungrók voltak, ismert zenészek, valahai kávéházi muzsikosok leszármozottai, akik még nem is olyan régen a vidéki és városi magyaroknak muzsikáltak. Abban az egy órában, ami a pap érkezéséig hátravolt, a család férfitagjai, sőt a távolabbi rokonságba tartozó cigányok is énekeltek a muzikusok kíséretével. Itt is, akárcsak más temetéseken, a cigányok ragaszkodtak a vidám nótákhoz. (Vidámat, mondták, amikor a muzikusok szomorú nótát akartak játszani.) Az énekesek a pénzt a hegedű húrja alá csúsztatva fizettek a zenészeknek.(14) Kévéssel két óra előtt magyarok kezdtek gyülekezni a temetőnek a cigányok csoportjától távol eső sarkában. Majd megérkezett a pap a segédeivel és a (kizárólag gadzso asszonyokból álló) kórossal, amely hagyományos egyházi éneket adott elő.

A pap utolsó mozdulataival egyidőben a sírásók rárakták a koporsóra a fedelét és beszögezték. Ez minden cigány temetésén a felerősödő fájdalom pillanata, a családhoz tartozó asszonyok kiszámíthatatlanul szenvedélyes reakcióival. Az első szög beverésének a zajára szívszaggató kiáltás hangzott fel, és az egyik lány odaugrott a sírásókhoz, mintha le akarná őket állítani. Fivérei és nővérei ájultan vonszolták el onnan. Közben a többi családtag szipogott és sóhajtozott.

Valamennyi cigány temetésén, amelyen módomból résztvenni, legalább egy közeli rokon elájult, mintha, amennyire ez lehetséges, közel szerettek volna kerülni a halál állapothoz. Az ájulás mindig fölerősíti az általános pánikot. Mindenki, férfiak és nők vegyesen, vízárt kiabál, majd addig locsolgatják az öntudatlan állapotba került nőt, amíg magához nem tér.

A végső utazás

Aztán újra lecsendesült a tömeg, a pap elmondta az utolsó előtti áldást. A fiúgyerekek és a fivérek a pap kíséretében fölemelték a halottat, hogy elvigyék a sírig vezető „utolsó útjára”. A zenészek nehezen találtak maguknak helyet a cigányok menetében, több férfi hangosan szentségelt, szemrehányást téve nekik, hogy nem teljesítik kötelességüket, hiszen a koporsó mellett haladva folytatniuk kellene a muzsikálást(15).

Amikor a pap a sírnál végzett a szertartással, hátrahúzódtott, és a sírásók elkezdték a gödörbe lapátolni a földet.

Amikor a föld kezdte elborítani a koporsót, a cigányok kérték a sírásókat, hogy: „Ne siessenek! Ráérnek, lassabban!” Hiába. Amikor a sírásók befejezték a munkát, a legkisebb fiú odaugrott a sírhoz és húsz liter bort locsolt a földre. Majd egy másik rokon lépett a sírhoz és így kiáltott a családtagokhoz: „Hat hétig nem daloltok, hat hétig nem táncoltok, hat hétig nem isztok, hat hétig nem borotválkoztok.” Aztán felkapott egy másik boros demizsont és a lába körül meglocsolta a földet. A többiek elképedésére, a legkisebb fiú megragadta „testvérei” karját és „még egyszer utoljára” elénekelték apjuk kedvenc dalát. Ott álltak a sírnál égnek emelt karral, öklöbe szorított kézzel, rázták az öklüket és a kétségbeesés jeleként széttárták karjukat.

Legalább száz koszorú borította el a sírt, mindegyiket egy-egy család hozta. A fiúk által intonált dal jeladás volt az általános elvonulásra, és sok cigány nem is leplezte, hogy mennyire sokkolja a többiek tüntető távozása. Am a család számára a temetés még nem ért véget. Az idősebbik fiú a tömeg felé indult és kérte a cigányokat, hogy jöjjenek el, ha már hozzájuk nem, legalább a kocsmába, hogy ezekben a nehéz pillanatokban, amikor oly nagy szükségük lenne rá, támogatassák őket. Azok a cigányok, akikkel én voltam, és akiknek csak távoli kapcsolata volt a családdal, addigra már el is hagyták a temetőt és türelmetlenül várták, hogy hazavigyem őket.

Havas Gábor fordítása

(Jegyzetek a következő számban.)

Györgydeák produkció-hajó